

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу предмету договору дарування. Розглянуто можливість юридично значимих дій та речей бути самостійними предметами розглядуваного договірної інституту. Зроблено висновок щодо взаємозв'язку речей та дій як сукупності об'єктів, що разом утворюють предмет договору дарування.

Ключові слова: предмет договору дарування, послуга як предмет договору дарування, річ як предмет договору дарування.

З набранням чинності Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) було докорінно змінено правову регламентацію багатьох договірних інститутів. Не став виключенням і договір дарування. Цікавим є те, що порівняно з ЦК УРСР, предмет договору дарування набув більш широкого окреслення в новому Законі. Раніше всі договори, що опосередковували перехід права власності або право користування, мали один предмет – майно, за відсутності якого-небудь визначення цієї категорії. Сьогодні коло предметів договору дарування розширено законом і на тлі цих законодавчих змін виникають запитання про доречність і можливість визнання тих чи інших об'єктів цивільного права предметами договору дарування. Зокрема в літературі точаться дебати навколо дій як предмету договору дарування. Деякі запитання виникають й щодо речей, які можуть бути подаровані. У зв'язку з цим дослідження зазначених проблем предмету договору дарування уявляється актуальним.

Мета статті полягає в послідовному аналізі норм ЦК України, що регламентують предмет договору дарування, їх співвіднесенні із загальними положеннями про об'єкт цивільного права та предмет цивільно-правового договору. Такий аналіз матиме своїм головним наслідком більш коректне розуміння сутності предмета договору дарування.

Розробкою питань цієї проблематики займалися такі вчені минулого і сьогодення, як: М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, К. І. Граве, І. В. Єлісеєв,

О. С. Іоффе, М. В. Кротов, А. Л. Маковський, Р. О. Максоцький, Д. В. Мурзін, І. Б. Новицький, І. С. Перетерський та ін.

Отже, відповідно до частин 1, 2 ст. 718 ЦК України предметом договору дарування можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому. З наведеної норми випиває, що предметом договору дарування можуть бути:

- а) речі;
- б) майнові права.

Разом із тим виникає запитання, чи можуть бути предметом договору дарування правомірні дії дарувальника, які не є послугами або роботами? Подібні міркування не можна визнати безпідставними, про що свідчать деякі історичні та сучасні законодавчі приклади. Так, відповідно до ст. 242 Проекту Цивільного уложення Російської Імперії, дарування могло полягати у відчуженні або встановленні права, відмові від права або навіть у прийнятті дарувальником на себе зобов'язання [13, с. 43]. Отже, автори Проекту, окрім прав (відчуження або встановлення права), до предмета дарування зараховували також певні дії дарувальника (відмова від права або прийняття дарувальником на себе зобов'язання). Цілком ймовірно, що остання теза є наслідком рецепції норм римського права. Зокрема, римське приватне право за предмет дарування визнавало будь-які дії дарувальника, які так чи інакше збагачували обдаровуваного, наприклад, звільнення від тягара утримання власного майна або усунення обмежень щодо власності обдаровуваного [1, с. 499].

Прикладом сучасної кодифікації, що дозволяє дарувати шляхом вчинення відповідних дій, є Цивільний Кодекс Російської Федерації (далі – ЦК РФ). Відповідно до п. 1 ст. 572 ЦК РФ дарувальник може вчинити дарування шляхом застосування таких дій:

- а) звільнення обдаровуваного від майнового обов'язку щодо себе (що здійснюється як прощення боргу);

б) звільнення обдаровуваного від майнового обов'язку щодо третьої особи (що здійснюється як переведення боргу обдаровуваного на дарувальника або виконання зобов'язання дарувальником замість обдаровуваного на користь третьої особи).

Таким чином, до предмета дарування законодавства різних часів та країн відносять:

а) речі;

б) майнові права;

в) дії дарувальника, які не є традицією (від лат. *Traditiö* – передача), але так чи інакше збагачують обдаровуваного.

Розглянемо більш детально дії дарувальника та речі як можливі предмети договору дарування. При цьому слід звернути увагу на те, що договір дарування, як і будь-який інший договір, спрямований на передання майна у власність, має складний предмет. Останній складається із певного майна (речі або права) – це так званий матеріальний об'єкт та відповідних дій зобов'язаної *traditiö* (передача майна – традиція), що є юридичним об'єктом [2, с. 398-399]. Юридичний об'єкт (дії дарувальника) інколи називають об'єктом першого роду, у свою чергу матеріальний об'єкт (майно) визнається об'єктом іншого роду [3, с. 340]. Єдність зазначених об'єктів утворює предмет договору дарування. Але чи можуть бути предметом дарування дії дарувальника, що не є суть *traditiö*, але так чи інакше поліпшують майнове становище обдаровуваного? Існують різні відповіді на поставлене запитання, але зрештою їх можна віднести на користь однієї з двох точок зору. Відповідно до першої розглядувані дії дарувальника можуть бути предметом договору дарування за відсутності передання майна. Прибічниками цієї точки зору є М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, А. Л. Маковський. На підтвердження своєї думки автори наводять такі аргументи:

а) предметом будь-якого договору є по суті предмет зобов'язання, що з нього випливає, а предмет зобов'язання – це дії зобов'язаної сторони;

б) дії дарувальника, що спрямовані на звільнення обдаровуваного від майнового зобов'язання, забезпечують збагачення останнього та мають інші

ознаки дарування, зокрема, вчинюються безоплатно за рахунок зменшення власної майнової маси і з наміром збільшити майно обдаровуваного [3, с. 341-342].

Згідно з іншою точкою зору, дії дарувальника не можуть самі по собі утворювати предмет дарування. Прихильником цієї точки зору, зокрема, є І. В. Єлісеєв, який наголошує на тому, що:

а) об'єднання в даруванні таких предметів, як майно та дії, вбачається невинуватим з огляду на те, що даруванням переноситься право власності, яке нерозривно пов'язане з річчю. Отже, дія з відривом від речі не може бути предметом дарування;

б) підстави та процедури прощення, переведення боргу, виконання обов'язку за боржника* настільки різні, що їх об'єднання в предметі дарування є вкрай штучним [4, с. 139].

З наведених точок зору друга вбачається більш виправданою. Погоджуючись із запропонованою аргументацією, слід зауважити, що звільнення обдаровуваного від майнового обов'язку щодо дарувальника або третьої особи може бути визнано предметом дарування тільки з першого погляду. Вади такого предмету можна побачити через призму сутнісних ознак договору дарування. До таких ознак належать:

- а) спрямованість договору на передання майна у власність;
- б) безоплатність;
- в) збільшення майна обдаровуваного;
- г) зменшення майна дарувальника.

Варто проаналізувати яким чином знаходять своє відображення вказані ознаки під час вчинення таких дій, як прощення боргу або переведення боргу на дарувальника.

По-перше, можна стверджувати, що під час вчинення зазначених дій не відбувається головного – передання майна від дарувальника до обдаровуваного, а це суперечить змісту першої з названих ознак дарування.

* Тобто дій, що не є суть традиції, але поліпшують майнове становище обдаровуваного

По-друге, аналіз таких взаємопов'язаних ознак дарування як збільшення майна обдаровуваного і відповідно зменшення майна дарувальника свідчить про передчасність визнання розглядуваних дії дарувальника предметом дарування. Наприклад, майнова маса обдаровуваного «А» складається з його майнового активу (рухоме та нерухоме майно, право вимоги за договором позики № 1) та майнового пасиву (боргове зобов'язання сплатити гроші за договором позики № 2, строк виконання якого наступив). Майнова маса дарувальника «Б» складається лише з майнового активу (нерухоме майно та готівкові кошти). Договором дарування між «А» та «Б» здійснюється переведення боргу за договором позики № 2 – з «А» борг переведено на «Б». Після чого майнова маса обдаровуваного «А» складається лише з майнового активу (рухоме та нерухоме майно, право вимоги за договором позики № 1). У свою чергу, майнова маса «Б» тепер складається з майнового активу (нерухоме майно та готівка) та майнового пасиву (боргове зобов'язання сплатити гроші за договором позики № 2, строк виконання якого настав). Як видно з наведеного прикладу, після укладення договору дарування, предметом якого є дія, майновий актив обдаровуваного не збільшився, а майновий актив дарувальника не зменшився. Вочевидь відсутні ознаки дарування, що аналізуються.

Таким чином, можна дійти висновку, що предметом договору дарування можуть бути не самі дії, а тільки майно у вигляді речей, у тому числі майнових прав у поєднанні з діями щодо передачі їх обдаровуваному.

Враховуючи те, що дії як об'єкт цивільного права класично розуміються у вигляді робіт та послуг, доцільно розглянути можливість останніх бути предметом договору дарування. Перспектива послуги бути предметом договору дарування вже досліджувалась правниками-цивілістами. Більшою мірою думки з даного питання сходяться в тому, що безоплатна послуга не може бути предметом договору дарування [5, с. 715]. Зокрема, Р. О. Максоцький категорично обстоює позицію, згідно з якою послуга не може бути предметом дарування, так само як не можуть бути предметом дарування роботи [6, с. 70]. На підтвердження своєї позиції автор наводить такі аргументи:

а) безоплатні послуги не входять до предмету цивільного права, адже останнім регулюються майново-вартісні відносини;

б) єдине, що може свідчити про наявність зобов'язання з надання послуг, це винагорода за послугу [7, с. 56-57].

Більш оптимістичні погляди щодо послуги як предмета дарування висловлює Д. В. Мурзін. Він зазначає, що зобов'язання з безоплатного надання послуг самостійної юридичної конструкції не матиме через пануючу доктрину «права тіл». Однак, якщо уявити ситуацію, де існує зобов'язання щодо надання послуги, вартість якої відома сторонам, але виконавець послуги до її надання (на відміну від прощення боргу) зобов'язується звільнити замовника послуги від оплати, тоді відносини сторін будуватимуться за моделлю договору дарування [8, с. 376-377].

З двох наведених позицій більш вдалою вбачається перша. Проте аргумент, що спростовує можливість відносин з надання безоплатної послуги, не є беззаперечним предметом цивільного права. Адже не викликає сумнівів те, що відносини, які виникають з приводу безоплатного зберігання, входять у коло предмету цивільного права та регулюються цивільним законодавством. Передусім справа в тому, що договір дарування є договором про передання майна у власність, і на ґрунті цієї конститутивної ознаки базуються інші сутнісні ознаки договору дарування, які були наведені раніше. Дарування, що має своїм предметом послугу, не відповідатиме зазначеним ознакам. Така ситуація буде справедливою до тих пір, поки не зміниться доктринальне розуміння та законодавче регулювання договору дарування зі звичайного договірної інституту на генеральний інститут, нормам якого б підпорядковувалися інші безоплатні правовідносини, що регулюються цивільним правом. Можливість таких змін як не виключена, так і не безсумнівна.

Після характеристики дій як предмету договору дарування варто звернути увагу на речі, що можуть бути подаровані. Відповідно до раніше наведеної ст. 718 ЦК України договір дарування можна класифікувати за характеристикою предмета дарування на:

1) договір дарування речей, в тому числі грошей, цінних паперів та нерухомих речей;

2) договір дарування майнових прав, як тих, що існують, так і тих, що виникнуть у дарувальника в майбутньому.

Одразу слід зазначити, що подібна законодавча класифікація досить умовна. Адже пряме протиставлення майнових прав речам суперечило б ч. 2 ст. 190 ЦК України, згідно з якою майнові права є неспоживною річчю. Таким чином, дарування майнового права – це по суті дарування речі, що пояснює можливість переведення права власності на них від дарувальника до обдаровуваного. Разом із тим сутність та специфіка правового регулювання обігу майнових прав виправдовують існування певної диференціації між даруванням речей, що матеріалізовані в певній формі, та даруванням майнових прав. До речі, ще одним прикладом безтілесних речей є бездокументарні цінні папери, що існують відповідно до ЦК України (ч. 3 ст. 195) та інших нормативно-правових актів (наприклад, ч. 12 ст. 10 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 червня 2006 р. № 3480-4 [9]).

Речі як предмет договору дарування мають відповідати законодавчим вимогам щодо оборотоздатності об'єктів цивільних прав. Так, не можуть бути предметом договору дарування речі, що вилучені з цивільного обороту. Не може, наприклад, передаватися за договором дарування бойова техніка, бойові отруйні та вибухові речовини і т. п. Згідно з ч. 2 ст. 178 ЦК України, види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається, мають бути прямо встановлені у законі.

Деякі об'єкти цивільних прав є обмежено оборотоздатними. Зазначені об'єкти можуть передаватися за цивільно-правовими угодами лише за певних умов. Відповідно до абз. 2 ч. 2 тієї ж статті, види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом. На жаль, наразі немає закону, в якому були б перелічені як об'єкти, вилучені з цивільного обігу, так і обмежені в ньому.

Натомість діє постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. № 2471-12 [10]. У відповідних додатках до вказаної постанови наведено переліки майна, вилученого та обмеженого в обороті. Не покращує ситуацію і те, що втратив чинність Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-12 [11], на виконання якого була прийнята зазначена постанова [12].

Таким чином, можна стверджувати, що, по-перше, дії дарувальника, незалежно від того, чи це роботи або послуги, чи інші правомірні дії, спрямовані на збагачення обдаровуваного, за відсутності передання майна не можуть бути предметом договору дарування. Визнання зазначених дій предметом договору дарування суперечить конститутивним ознакам розглядуваного договору. По-друге, класифікація предмета дарування на дарування речей та дарування майнових прав є умовною, адже згідно з чинним законодавством майнові права також визнаються речами. По-третє, з прийняттям ЦК України регламентація положень щодо предмета договору дарування набула більш змістовного характеру. Разом із тим предмет договору дарування потребує подальшого наукового дослідження як один із найважливіших та найскладніших елементів договору дарування. Зокрема більш докладного аналізу вимагає такий предмет договору дарування, як майнові права, а точніше – дарування речових та зобов'язальних прав, що є різновидами майнового права. Вказаним питанням будуть присвячені наступні теоретичні пошуки автора.

Список літератури:

1. *Брагинский М. И.* Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 800 с.
2. *Гражданское право : учебник : в 3 т. – Т. 2 / отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой.* – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. – 848 с.
3. *Иоффе О. С.* Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
4. *Кротов М. В.* Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве / М. В. Кротов. – Л., 1990. – 236 с.
5. *Максоцкий Р. А.* Возмездность и безвозмездность в современном гражданском праве : учеб. пособие / Р. А. Максоцкий ; научн. ред. М. В. Кротов. – М., 2002. – 176 с.
6. *Мурзин Д. В.* Моделирование безвозмездного обязательства по оказанию услуг / Д. В. Мурзин // *Цивилистические записки : межвуз. сб. научн. тр. – Вып. 2.* – М. : Статут ; Екатеринбург : Ин-т частного права, 2002. – 511 с.

7. Про власність : Закон України від 07.02.1991 р. №697-12 // ВВР УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
8. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України : Закон України від 27.04.2007 р. № 997-5 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 43. – Ст. 1703.
9. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. № 2471-12 // ВВР України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.
10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-4 // ВВР України. – 2006. – №31. – Ст. 268.
11. Проект Гражданского уложения. Книга пятая. Обязательства. Т. 1. СПб., 1899. – 833 с.
12. Римское частное право / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М., 1972. – 550 с.
13. Komentarz do Kodeksu cywilnego. Ksiega trzecia Zobowiazania. – Т. 6 / pod red. G. Bienka. – Warszawa, 2004. – 715 с.

Исаев А. Н. К вопросу о предмете договора дарения.

В статье анализируется предмет договора дарения. Рассмотрена возможность признания юридически значимых действий и вещей самостоятельными предметами указанного договорного института. Сделан вывод о взаимосвязи вещей и действий как совокупности объектов составляющих единый предмет дарения.

Ключевые слова: предмет договора дарения, услуга как предмет договора дарения, вещь как предмет договора дарения.

Isaev A. N. The subject of donation contract.

The article dedicated to analysis of the subject of a donation contract. The possibility of the acceptance of legal acts and things as independent objects of this Institute is considered. It is concluded that the interconnection of things and actions as a complex of objects constituting a single subject of donation contract.

Key words: subject of donation contract, service as the subject of donation contract, item of property as the subject of donation contract.